Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

LIBRARY
No 150 11/17
Shri Shri Ma Anandamayee Ashram
11/17

જગત સત્ય છે કે મિથ્યા છે?

હાલનું સાયન્સ શું કહે છે?

Is the world real?

by

SWAMI MADHAVTIRTH

સ્વામી માધવતીર્થ

વેદાન્ત આશ્રમ,
પોસ્ટ:-વલાદ, સ્ટેશન મેદરા
(અમદાવાદ-પ્રાંતિજ રેલ્વે)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રત ૫૦૦] [પહેલી આવૃત્તિ

PRESENTED
By
Author

ચાર આના

સુરેશ પ્રિન્ટરી, ૭૯ એ, કાંદાવાડી, મુંબઇ ૪.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

LIBRARY
No. 11/17
Shri Shri Ma Anandamayee Ashram

Extracts from a letter from Dr. Albert Einstein to Vicount H. Samuel, Dated 11-10-1950

You have got the impression that contemporary physics are based on concepts somewhat analogons to the "smile of the absent cat".

The real is in no way immediately given to us Given to us are merely the data of our consciousness; and among these data only those form the material of science which allow of univocal linguistic expression. The table as such is not given to me, but merely a complex of sensations is given to which I attribute the name and concept 'table.' This is a speculative method based on intuition. Positing the 'real' which exists independently of my sensations is the result of intellectual construction. We happen to put more trust in these constructions than in the interpretations which we are making with reference to our sensations. Thence arises our confidence in statements like these: "There were trees long before there was a creature able to perceive them".

Newton recognised with complete clarity that in his system space and time were just as real things as material points. For, if one

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

does not accept, besides material objects, space and time as real things, the law of inertia and the concept of acceleration lose all meaning Accelerated means nothing but "accelerated in relation to space".

Since the days of Farady and Maxwell' the conviction has established itself that "mass" has to be replaced by "field", as a basic element or brick for constructing "reality". For how should it be possible to reduce" "light" which can only be represented as a "field", to material elements in motion ? This has been tried strenuously but unsuccessfully and in the end, the attempt had to be given up The conviction of the non-existence of a "stationary ether" which followed from the special theory of relativity was only the last step in this transition from the concept of "mass" to that of "field" as an elementary concept in physics i. e. as an irreducible conceptual element in the logical construction of "reality". Therefore, I think, it is not justified to regard mass as something 'real', the field however, as merely a 'fancy'.

The programme of the field theory has the great advantage that it makes a separate concept of space (as distinguished from space–content) superfluous. The space is then merely the four-dimensionality of the field and no

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

longer something existing in isolation This is an achievment of the General Theory of Relativity which, so far, seems to have escaped the attention of the physicists.

As to those who regard contemporary quantum theory as a piece of knowledge which is final in principle, they waver in fact between two possible interpretations namely :—

(1) There is a physical reality. Its laws, however, do not allow of any other than statistical expression.

(2) There is nothing at all which corresponds to a physical situation. Merely probabilities "exist" and may be observed.

We both agree on this point; we regard the two interpretations with diffidenee and we believe in the possibility of a theory, which is able to give a complete description of reality, the laws of which establish relations between the things themselves and not merely between their probabilties.

I do not think that this belief of contemporary physicists is philosophically refutable. For in my opinion an intellectual resignation cannot be refuted as being logically impossible. Here I simply put my trust in my intuition.

N. B. After this letter was written, Prof. Einstein has published his new Gravitation theory in December 1950, in which he has combined in one theory the law of gravitation and the law of electro-magnetic fields.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

APPENDIX

(*by Swami Madhavtirtha*)

The main question about reality is whether time and space are adjective or relative. According to the science of relativity each event has its own local time and local space. Therefore, all events are alike in being actual (relative) with respect to their own specifications of space and time. They are factual (in which time and space are adjective) in the perspectives of others. Accordingly any event may play the part of actuality and factuality in turn, depending on whether the physical world is described in terms of its own local system of co-ordinates or in terms of some other system.

As space between one observer and another observer is private and relative, there is only one real system. The interval of time between two events in different places, in the experience of a given observer, is the difference between their time co-ordinates as measured by observations with the clock of the observer conecrned. As in dream, so in the waking condition If he thinks of others without finding the truth of the space between them, he will be bound by his measure or Maya.

Therefore, every man is the God of his own universe and he will keep it as long as he wants to observe it

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રો. આઈન્સ્ટાઇને વાઇકાઉન્ટ સેમ્યુઅલ ઉપર લખેલ પત્ર તા. ૧૧-૧૦-૧૯૫૦

ગુજરાતીમાં અનુવાદ.

તમને એમ લાગે છે કે ચાલુ જમાનાના ભૌતિક-શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો એવા છે કે જાણે કોઇ "અજ્ઞાત સ્થળે ગુમ થયેલી બિલાડી એકલી હસતી હોય."

સત્ય શું છે? તે આપણી દૃષ્ટિમાં તરત આવે તેવું નથી. આપણે આપણા જ્ઞાન પ્રમાણે જગતને જાણીએ છીએ અને જેટલું ભાષામાં કહી શકાય છે તેટલા ઉપર સાયન્સનો આધાર છે. મારી પાસે રહેલું ટેબલ શું છે તે હું કહી શકતો નથી, પણ મારી ઇંદ્રિઓથી જે જણાય તેને હું ટેબલ કહું છું. આ બાબત મારા વિચાર પ્રમાણે સમજી શકાય છે. મારા જ્ઞાનથી સ્વતંત્ર જુદું ટેબલ અસ્તિત્વમાં છે, એ બુદ્ધિથી માની શકાય પણ મારી લાગણીથી જે જ્ઞાન થાય છે તે વસ્તુ મારાથી જુદી નથી. બુદ્ધિ એમ માની બેસે છે કે આ જગતમાં ઝાડને જોવ-ના વાળા કોઇ જીવ ઉત્પન્ન થયાં પહેલાં ઝાડ આપણા જગતમાં હોવા જોઇએ.

ન્યુટનના જમાનામાં એવા સિદ્ધાંત પ્રચલિત હતા કે જેમ જુદી જુદી વસ્તુઓ આપણી દૃષ્ટિથી દેખાય છે તેમ દેશ અને કાળ પણ જુદા તત્વ છે. જો દેશ અને કાળ સ્વતંત્ર તત્વો ન હોય તો ભૌતિક કાયદા અને તેમાં ચાલતી ગતિનો કંઇ અર્થ નથી. ગતિનો અર્થ જ એ થાય છે કે કોઇ વસ્તુ ચાલતી હોય એવું નજરે પડે છે. એ ન્યુટનનો સિદ્ધાન્ત હતો, પણ તેમાં હવે સુધારો થયેલ છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ફેરેડે અને મેક્સવેલના જમાના પછી એવો સિદ્ધાન્ત ચાલુ થયેલ છે કે કોઇપણ પદાર્થનો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવો એ ભૂલ છે; તેથી પદાર્થની જગ્યાએ ક્ષેત્ર અથવા અવસ્થા અથવા દશાનો જ વિચાર થઇ શકે છે. ટુંકામાં, ક્ષેત્રધર્મ, અવસ્થાધર્મ અથવા જોનારની દશાના ધર્મનો વિચાર કરવાથી જ સત્ય શું છે તેની ખબર પડે છે. તેજ એક એવો પદાર્થ છે કે જેનો વિચાર પદાર્થરૂપે થઇ શકતો નથી પણ ક્ષેત્ર રૂપેજ થઇ શકે છે. બીજી વસ્તુઓની માફક જગ્યામાં અથવા અમુક કાળના બંધનમાં તેજ રહેતું નથી. તેને ફરવા માટે કોઇ વાહક તત્ત્વ (Medium) ની જરૂર રહે છે. દેશ–કાળની હદમાં લાવીને તેનું તત્વ શું છે તે જાણવાની ઘણા વિજ્ઞાનીકોએ મહેનત કરી છે પણ તેઓ તેજને બાંધી શક્યા નથી. તેથી તે પ્રયત્ન છોડી દેવો પડયો છે. આ કારણને લઇને જગ્યા અથવા દેશ અથવા અવકાશનું બંધન પણ રાખી શકાતું નથી. એ બાબત ખાસ સાપેક્ષવાદના સિદ્ધાન્તથી નક્કી કરવામાં આવેલ છે તેથી પદાર્થની જગ્યાએ ક્ષેત્રધર્મ અથવા અવસ્થાધર્મ મુકવા પડયાં છે. તેથી જગત સાચું છે કે મિથ્યા છે એ પ્રશ્ન ખોટો છે. જોનારને કેવું દેખાય છે એ સિદ્ધાન્ત ઉપર સાપેક્ષવાદનું સાયન્સ કામ કરી રહેલ છે.

ક્ષેત્રધર્મ તરીકે અથવા અવસ્થાના ધર્મ તરીકે સિદ્ધાન્ત સ્વીકારવાથી દૃષ્ટાની ભૂમિકાથી જુદી જગ્યા રહેતી નથી. જગ્યા એટલે ચતુર્થ પરિમાણનો સિદ્ધાન્ત અને તે વિવર્તરૂપે રહે છે. બીજી દૃષ્ટિથી જોતાં જગ્યા (દેશ) નવી જાતના ચતુર્થ પરિણામ રૂપે પ્રતીત થાય છે. તેથી જે કાંઈ દેખાય છે તે એક જાતનો વિવર્ત છે આ સિદ્ધાન્ત

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સાપેક્ષવાદના સામાન્ય સિદ્ધાન્તથી, ગણીતથી, સમીકરણ દ્વારા સિદ્ધ થયેલ છે. છતાં હજુ ઘણા ભૌતિકશાસ્ત્રવાળા વિજ્ઞાનીઓ આ સિદ્ધાંત બરાબર સમજી શકતા નથી.

હવે પરમાણુંઓનો વિચાર કરીએ તો તે બાબતમાં નીચે પ્રમાણે બે મત ચાલે છે:—

૧. કેટલાક માને છે કે પરમાણુંઓથી જગત થયેલ છે અને તેમાં એકથી વધારે પરમાણુંનો ઉપયોગ થયેલ છે.

૨. બીજા કેટલાક કહે છે કે પરમાણુંથી જગત થયેલ નથી, પણ જગત પ્રતીતિ માત્ર છે.

જે કંઇ દેખાય છે તે અનિયત (કલ્પના) જેવું છે. ઉપરના બંને મત હાલમાં ચાલે છે, તેનો નક્કી નિર્ણય લાવવા માટે અમે વિજ્ઞાનીઓ મહેનત કરીએ છીએ અમે હવે એવો સિદ્ધાન્ત લાવવા માગીએ કે જેથી બે વસ્તુ વચ્ચેનો સંબંધ ગણીતથી સિદ્ધ થઇ શકે અને બે કલ્પના વચ્ચેના સંબંધની જે વાત હાલમાં ચાલે છે તે બંધ પડે. એ દીશામાં અમે શોધ કરીએ છીએ છતાં કોઇ દલીલથી ઉપરના હાલના સાપેક્ષવાદના સિદ્ધાન્તો હટાવી શકાય તેમ નથી એટલે હાલમાં અવસ્થાના વિચારથી, સાપેક્ષવાદ દ્વારા, જે વિવર્તનો સિદ્ધાન્ત નક્કી થયેલ છે તે કોઇપણ રીતે ઉખેડી શકાય તેવો નથી.

તા. ક. આ પત્ર લખ્યા પછી પ્રો. આઇન્સ્ટાઇને નવે ગુરૂત્વાકર્ષણનો સિદ્ધાન્ત ડીસેમ્બર ૧૯૫૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. તેમાં ગણીતથી ગુરૂત્વાકર્ષણ અને પરમાણુંને વિવર્તરૂપે બતાવેલ છે, પણ તે સિદ્ધાન્ત અધરો હોવાથી હજુ તેના ઉપર પ્રયોગ કરવાનું બની શક્યું નથી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પરિશિષ્ટ

(સ્વામી માધવતીર્થની નોંધ)

આ નાના પત્રમાં મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે દેશ અને કાળ એ ચેતનના વિશેષણ છે કે ચેતનની ઉપાધિ છે? હાલના સાપેક્ષવાદના સાયન્સ પ્રમાણે, દરેક બનાવમાં પોતાના દેશ-કાળ રહેલા હોય છે, તેથી દેશ અને કાળ વિશેષણ નથી પણ ઉપાધિ છે. જ્યારે દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદ પ્રમાણે વિચાર કરીએ ત્યારે દેશ અને કાળ સાપેક્ષ (ઉપાધિ) બની જાય છે. જ્યારે સૃષ્ટિ–દૃષ્ટિવાદની રીતે વિચાર કરીએ ત્યારે દેશ અને કાળ વિશેષણ બની જાય છે.

સૃષ્ટિ–દૃષ્ટિવાદ ખોટો છે, એવું પ્રો. આઇન્સ્ટાઇનના પત્ર ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, છતાં બે પદાર્થ વચ્ચેનો સંબંધ કેવો છે તે નક્કી કરવાનો પ્રયત્ન તે કરે છે.

હિંદી તત્ત્વજ્ઞાનમાં નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના સંબંધ માનેલા છે.

૧. સંયોગ સંબંધ–એ સાકાર વસ્તુ વચ્ચે થાય છે. ચેતનને આકાર નથી, તેથી ચેતન સાથે કોઇનો સંયોગ સંબંધ બની શકતો નથી

૨. સમવાય સંબંધ–એ નિત્ય વસ્તુ વચ્ચે થઇ શકે છે. ચેતન નિત્ય છે, જડ અનિત્ય છે, તેથી તે બંને વચ્ચે સમવાય સંબંધ બની શકતો નથી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

૩. આધ્યાસિક સંબંધ–ચેતનનો કલ્પિત વસ્તુ સાથેનો સંબંધ. જેમ દોરડીમાં ભૂલથી દેખાતો સર્પ અથવા બ્રહ્મમાં ભૂલથી દેખાતું જગત. જગતનો બ્રહ્મની સાથે આધ્યાસિક સંબંધ છે, અને તે દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદનું ફળ છે.

દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદ અને સૃષ્ટિ–દૃષ્ટિવાદમાં શો ફેર છે તેની વધારે વિગત નીચે આપવામાં આવેલ છે.

હિંદી તત્ત્વજ્ઞાનમાં ત્રણ અવસ્થાના વિચારથી જાગૃત અવસ્થાને કલ્પિત માનવામાં આવેલ છે. પ્રો. આઇન્સ્ટાઇને માત્ર જાગ્રત અવસ્થાનો વિચાર કરીને જાગ્રત અવસ્થાને સાપેક્ષ અથવા કલ્પિત બનાવી દીધી છે, એ તેની બુદ્ધિની મહત્તા છે; તેથી હાલ પશ્ચિમના વિજ્ઞાનીઓમાં તેનો પહેલો નંબર છે. તેણે દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદ શરૂ કરેલ છે. દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદમાં દૃષ્ટિના પહેલાં સૃષ્ટિ નથી.

જ્યારે ઇશ્વર પોતાથી જુદા લાગે અથવા બીજા માણસો પોતાથી જુદા લાગે ત્યારે દેશ અને કાળ સાચા લાગે છે, પણ ઇશ્વર બધે હોવાથી કોઇથી જુદા રહી શકે નહિ. પહેલો ભેદ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો એ વિચાર કરવામાં દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદ સિદ્ધ થાય છે, તેથી સૃષ્ટિ–દૃષ્ટિવાદ અને દૃષ્ટિ–સૃષ્ટિવાદ વચ્ચે શો તફાવત છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવાની જરૂર છે:—

સૃષ્ટિ–દૃષ્ટિવાદની રીતે

૧. વસ્તુ સાકાર હોય છે.
૨. ઉત્પતિ સ્થિતિ અને લય થાય છે.
૩. અજ્ઞાત સતા રહે છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

૪. અનેક જ્ઞાનની સામગ્રી છે.
૫. સાચો સંબંધ થાય છે.
૬. જગત સાચું છે.
૭ જગતનું જ્ઞાન રાખવામાં હરકત નથી.
૮. જોનારનો વિચાર કર્યા વગર જગતનો વિચાર થઇ શકે છે
૯ દૃષ્ટિ પહેલાં સૃષ્ટિ છે.
૧૦. પરિણામ જણાય છે.
૧૧. જગત આંખથી દેખાય છે.
૧૨. જ્ઞાન કાળે ભેદનો અભેદ થાય છે.
૧૩. દૃષ્ટાથી દૃષ્ય જુદું હોય છે.
૧૪. સ્વગત ભેદ રહે છે.
૧૫. જગત બધાને સરખું દેખાય છે.
૧૬. વ્યવહારિક સતા રહે છે.
૧૭. objects (સ્થૂલ વસ્તુ) દેખાય છે.
૧૮. જ્ઞાન કાળે એક અંશની નિવૃત્તિ થાય છે.
૧૯. એકના જ્ઞાનથી બીજું જ્ઞાન સારૂં હોય છે.
૨૦. અનેક દૃષ્ટા રહી શકે છે
૨૧. અદ્વૈત મળતું નથી.
૨૨. સૃષ્ટિ અનંત હોવાથી તેમાં ક્રમથી કે યુગપત એકતા થતી નથી.
૨૩. ત્રણ પ્રલય બને છે એટલે નિત્ય, નૈમિત્તિક અને પ્રાકૃત પ્રલય થાય છે.
૨૪. વિશ્વ અથવા વૈશ્વાનરની રમત જણાય છે.
૨૫. ઇતિહાસ ભૂગોળ સાચા લાગે છે.
૨૬. Education is disintegrative

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

૨૭ ન્યુસપેપરોનું વાંચન ગમે છે અને તે પ્રમાણ રૂપ થાય છે.

૨૮. બ્રહ્માવિષ્ણુ અને મહેશ જુદા રહે છે.

દષ્ટિ-સૃષ્ટિ વાદ

૧. વસ્તુ નિરાકાર હોય છે.

૨. ઉત્પતિ સ્થિતિ અને લય થતા નથી. પણ સમકાળે પ્રતીતિ રહે છે, અથવા જ્ઞાનકાળે ત્રિકાલિક નિષેધ થાય છે.

૩. જ્ઞાત સત્તા રહે છે.

૪. એક જ્ઞાનની સામગ્રી છે (સ્વપ્નાની માફક).

૫. કલ્પિત સંબંધ થાય છે

૬. જગત મિથ્યા છે.

૭. કલ્પિતનું જ્ઞાન તત્ત્વજ્ઞાનમાં પ્રતિબંધ કરે છે.

૮. જોનારનો વિચાર કર્યા વગર જગતનો વિચાર થઇ શકે નહિ

૯. દષ્ટિ પહેલાં સૃષ્ટિ નથી.

૧૦. બધું રજ્જુ-સર્પની માફક વિવર્ત છે.

૧૧. જગત બધું સાક્ષી ભાસ્ય છે.

૧૨. જ્ઞાન કાળે ભેદનો નિષેધ થાય છે.

૧૩. દ્રષ્ટાથી દ્રષ્ય જુદું નથી.

૧૪. સ્વગત ભેદ રહેતો નથી

૧૫. જગત બધાંને સરખું દેખાતું નથી.

૧૬. પ્રાતિભાસિક સતા રહે છે.

૧૭. events (બનાવ) જણાય છે.

૧૮. જ્ઞાન કાળે બધા દ્રષ્યનો બાધ થાય છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

૧૯. એકજ જ્ઞાન સાચું છે.

૨૦. એકજ દ્રષ્ટા સાચો છે.

૨૧. દ્વૈત મળતું નથી.

૨૨. સૃષ્ટિ કલ્પિત હોવાથી તેના અધિષ્ઠાન સાથે એકતા થતી નથી.

૨૩. આત્યન્તિક પ્રલય રહે છે.

૨૪. તૈજસ અથવા હિરણ્યગર્ભની રમત જણાય છે. Everything is the form of light.

૨૫. ઇતિહાસ ભૂગોળ ખોટા છે.

૨૬. Education is integral.

૨૭. યોગ વાસિષ્ઠ, માંડુક્ય ઉપનિષદ અને Theory of Relativity પ્રમાણ છે.

૨૮. ગુરૂ દત્તાત્રયના સ્વરૂપમાં બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશનો ક્રમ નથી. તેથી ઉત્પતિ, સ્થિતિ અને લયમાં ક્રમ નથી.

તા. ક.– ઉપરના ૨૮ સિદ્ધાન્તો ક્રમવાર સામસામા મુકીને પણ સરળતાથી સમજી શકાય છે.

A?Y
Shri Shri Ma Anandamayee Ashram
BANARAS.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આ પુસ્તક મળવાના ઠેકાણાં

મુંબઈ:–એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, બુકસેલર
૧૪૦, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ.

સુરત:–સસ્તું ઔષધ કાર્યાલય, બરોડા બેંકની
સામે, ચૌટા પુલ.

વડોદરા:–પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ,
રાવપુરા.

અમદાવાદ:–મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે, ત્રણ દરવાજા.

રાજકોટ:–મોહનલાલ ડોસાભાઇ બુકસેલર,
પરા બજાર.

વલાદ:–વેદાન્ત આશ્રમ, સ્ટેશન મેદરા
(અમદાવાદ–પ્રાંતિજ રેલ્વે)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હિંદનું તત્વજ્ઞાન અને હાલનું સાયન્સ નીચે પ્રમાણે સમાન વાણી બોલે છે:-

શ્રી શંકરાચાર્ય કહે છે કે:—

"માયામાં એટલા બધા ગુણ છે કે તેનાથી જગતના બધા વ્યવહારના ખુલાસા મળી શકે છે, પણ માયામાં એક અવગુણ એવો છે કે તેનું પોતાનું અસ્તિત્વ નથી"

Viscount Samuel Writes:—

The space-time Continuum has every qualification to enable it to account for the physical phenomena of the Universe and only one dis-qualification—that it does not exist.

(Essay on physics, page 11 edition 1951)

ચતુ: શ્લોકી ભાગવતમાં કહેલ છે કે:—

સૂર્ય ન હોય ત્યારે અંધારૂં દેખાય છે, સૂર્ય હોય ત્યારે અંધારૂં ન દેખાય, તેમ જે વસ્તુરૂપે નથી છતાં દેખાય અને આત્માના ભાન વખતે ન જણાય, તેનું નામ માયા છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi